

ВІДГУК

на дисертацію Холоші Тамари Олександрівни «Трагедія як концептуальна основа тематизації модерного українського простору у творчості Т. Шевченка», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія , галузь знань 03 Гуманітарні науки

Дисертаційне дослідження Тамари Олександрівни Холоші, присвячене осмисленню трагедії як концептуальної основи тематизації модерного українського простору у творчості Тараса Шевченка, постає надзвичайно своєчасною і вагомою науковою працею. Її актуальність зумовлена не лише внутрішньою логікою розвитку сучасного гуманітарного знання, а й тими граничними історичними обставинами, в яких сьогодні перебуває українське суспільство.

Україна нині переживає період екзистенційного напруження, коли саме право на існування нації, її культурної ідентичності та історичної суб'єктності виборюється в умовах повномасштабної збройної агресії. У цьому контексті особливої ваги набувають дослідження, що спрямовані на глибше осмислення підвалин національної свідомості, форм її історичного становлення та культурних репрезентацій. Робота Тамари Олексіївни Холоші безпосередньо відповідає цьому запиту, адже вона звертається до одного з ключових вимірів українського досвіду – трагічного.

Сучасна ситуація змушує по-новому подивитися на низку концепцій, що донедавна активно обговорювалися в європейській гуманітаристиці. Йдеться, зокрема, про ідеї «кінця національної держави», уявлення про нації як виключно «уявні спільноти», або ж як конструкції, що не мають глибинного екзистенційного підґрунтя. Реальність, у якій тисячі людей віддають життя за збереження національної ідентичності, ставить під сумнів редукціоністські

трактування нації як суто дискурсивного феномену. Постає фундаментальне питання: чи може людина жертвувати життям за те, що є лише «уявленим»? Цей парадокс дедалі більше усвідомлюється і в західному академічному середовищі.

У такій перспективі особливого значення набуває звернення до внутрішніх, саморефлексивних джерел української культури, де досвід національного буття осмислювався не як абстрактна теоретична конструкція, а як жива історична і духовна реальність. Саме до таких джерел належить творчість Тараса Шевченка — постаті, яка не лише художньо репрезентувала український світ, але й глибоко рефлексувала його трагічні колізії, історичні травми та екзистенційні виклики.

У цьому контексті поява дисертації, присвяченої аналізу трагедії як концептуальної основи Шевченкового письма та ширше — модерного українського дискурсу, є безперечно значущою. Вона дозволяє не лише повному інтерпретувати творчість поета, але й глибше зрозуміти сучасну екзистенційну ситуацію українського суспільства, що перебуває на межі між життям і смертю, збереженням і зникненням, самототожністю та розчиненням.

З наукового погляду дисертація Тамари Олексіївни Холоші становить інтерес передусім завдяки чітко окресленому дослідницькому фокусу: авторка розглядає становлення модерної української нації крізь призму трагедії як концепту і культурної матриці. При цьому особлива увага приділяється постаті Тараса Шевченка як одному з ключових суб'єктів цього процесу.

Оригінальність дослідження полягає у запропонованому підході. Попри те, що у творчості Шевченка відсутня трагедія як усталений літературний жанр у класичному розумінні, дисертантка ставить завдання реконструювати трагічне як структурний і смисловий принцип, розсіяний у різних текстах митця. Йдеться не просто про виявлення окремих трагічних сюжетів чи мотивів, а про осмислення трагедії як своєї матриці, що визначає логіку художнього мислення поета і водночас структурує модерний український дискурс загалом.

Очевидно, що реалізація такого завдання вимагала значного теоретичного і методологічного зусилля. Дослідження не могло звестися до описового аналізу текстів, а передбачало звернення до ширшого філософського контексту – до осмислення трагічного як категорії культури, як способу буттєвого саморозуміння людини і спільноти. У цьому сенсі робота набуває виразного філософського виміру.

Трагічне постає тут не лише як естетична категорія, але як один із фундаментальних модусів людського існування – стан, у якому людина вступає у конфлікт зі світом, історією або самою собою. Такий підхід дозволяє вписати дослідження у ширший контекст філософських традицій – від класичної естетики до екзистенціалізму та філософської антропології. Особливо важливим є розуміння трагедії як виміру не лише індивідуального, але й колективного буття, що відкриває можливість аналізу нації як суб'єкта трагічного досвіду.

Важливою перевагою дисертації є її чітка категоріальна організація. Авторка прагне концептуально впорядкувати досліджуваний матеріал, вводячи і розрізняючи такі поняття, як «трагедія», «трагічне», «жанр», «категорія», «дискурс» тощо. Це свідчить про високий рівень теоретичної рефлексії і прагнення уникнути термінологічної невизначеності, що нерідко притаманна гуманітарним дослідженням.

Окремо слід відзначити міждисциплінарний характер роботи. Дисертантка вдало поєднує підходи і методи літературознавства, історії, шевченкознавства, історії філософії та модерних студій. Така інтеграція різних наукових перспектив дозволяє розкрити досліджувану проблему у всій її складності та багатовимірності, що відповідає сучасним тенденціям розвитку гуманітарного знання.

Разом із тим, попри безперечні здобутки, дисертаційне дослідження містить і певні недоліки та дискусійні моменти, які потребують уваги.

По-перше, складається враження, що роботі подекуди бракує послідовності та логічної чіткості у використанні базових понять. Зокрема, не

завжди достатньо виразно розмежовуються такі категорії, як «поняття трагічного», «категорія трагічного», «трагедія як жанр» і «явище трагічного». У філософському контексті розрізнення між поняттям і категорією має принципове значення, оскільки категорії виконують більш фундаментальну, структуроутворюючу функцію в системі мислення. Було б доцільно чіткіше окреслити ці відмінності та послідовно їх дотримуватися у викладі.

Крім того, перспективним виглядало б хоча б коротке звернення до проблеми співвідношення трагедії як реального досвіду і її художнього відображення. Це дозволило б глибше осмислити специфіку Шевченкового письма як форми репрезентації історичної та екзистенційної реальності.

По-друге, викликає певні застереження використання терміна «інтерпретація». У філософській традиції, зокрема в герменевтиці, інтерпретація передусім означає процес витлумачення, розкриття змісту тексту або смислових структур, виявлення прихованого розуміння тексту чи поняття (<https://plato.stanford.edu/entries/hermeneutics/>). У представленій роботі йдеться радше про реконструкцію, аналіз або концептуалізацію трагічного як елемента творчості Шевченка, ніж про його інтерпретацію у вузькому герменевтичному сенсі. Тому термінологічне уточнення у цьому випадку зробило б виклад більш точним. Отже вважаю, що термін «інтерпретація» вжитий дещо некоректно, коли йдеться про «особливості інтерпретації жанрових закономірностей трагедії й категоріальних властивостей трагічного у творчій спадщині Тараса Шевченка» (с. 23) чи «інтерпретацію трагічного у творчості Тараса Шевченка» (с. 24). При прочитанні роботи складається враження про якусь частину Шевченкової спадщини, присвячену витлумаченні ним понять і жанрів, пов'язаних із трагедією.

По-третє, дисертантка демонструє обізнаність із сучасними методологічними підходами, зокрема історико-генетичним, соціокультурним, дискурсивним, системним і просторовим. Дисертантка цілком добре підібравши методи для свого дослідження та окресливши базові підходи, на які воно спиралося (с. 32–74), не вказала на якому етапі роботи який метод

застосовувався. Враховуючи чинні вимоги до дисертаційних робіт, доцільно було б більш детально конкретизувати методологічну процедуру дослідження.

Аналогічне зауваження стосується і заявленого концептуального підходу. Авторка вказує на його використання, проте не повною мірою розкриває його зміст і аналітичні інструменти. З огляду на багату традицію концептуального аналізу в гуманітаристиці другої половини ХХ — початку ХХІ століття, звернення до відповідних теоретичних напрацювань могло б значно посилити методологічну основу дослідження. Вважаю, що величезна традиція концептуального аналізу, від 60-х рр. і до наших днів, представлена іменами Р. Вільямса, Р. Козелека, вчених кембриджської школи, зрештою авторів «Європейського словника філософій» заслужили на більшу увагу в дисертаційній роботі, що значною мірою ґрунтуються на аналізі понять. Робота містить і ряд дрібних одруків, наприклад Ерік Гобсбаум у двох місцях названий «Гобсбаумом» (с. 42) та ін. Однак наявність окремих технічних похибок і опісок, не впливають на загальний рівень роботи.

Окремо хотілося б висловити зауваження, що має радше характер побажання. Дисертація переконливо демонструє значення трагічного як ключового елемента національного досвіду та його художньої репрезентації. Водночас перспективним виглядає більш розгорнуте осмислення співвідношення трагічного і героїчного.

Творчість Тараса Шевченка не обмежується відтворенням страждання і втрати; вона також містить потужний героїчний вимір, пов'язаний із боротьбою, опором, утвердженням гідності. Такі твори, як «Гайдамаки», «Тарасова ніч», «Іван Підкова», «Кавказ», поєднують трагізм із героїкою, створюючи складну і багатовимірну картину національного буття. Осмислення цього поєднання могло б додатково збагатити дослідження, особливо в контексті сучасних процесів націєтворення та формування колективної стійкості.

Попри висловлені зауваження, слід підкреслити, що вони мають переважно дискусійний або рекомендаційний характер і не знижують загальної високої оцінки дисертаційної роботи.

У цілому дисертація Тамари Олександрівни Холоші є завершеним, самостійним і концептуально цілісним науковим дослідженням, виконаним на належному академічному рівні. Вона становить вагомий внесок у вивчення творчості Тараса Шевченка, а також у філософське осмислення феномену трагічного і процесів становлення модерної української нації.

Робота відповідає встановленим вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Результати дослідження належним чином апробовані у наукових публікаціях і виступах на конференціях, у тому числі міжнародних.

З огляду на викладене, вважаю, що авторка дисертації – Тамара Олександрівна Холоша – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія .

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, доцент,
старший науковий співробітник
Інституту філософії
імені Г.С. Сковороди НАН України

О.Б. Киричок

Підпис О.Б. Киричка
засвідчую.
Учений секретар Інституту філософії
імені Г.С.Сковороди НАН України.
Р.В.Самчук _____

